יחזקאל מ"ב

"אמר רב יהודה: ברם, זכור אותו האיש לטוב, וחננייה בן חזקיה שמו, אלמלא הוא נגנז ספר יחזקאל, שהיו דבריו סותרין דברי תורה. מה עשה? העלו לו שלוש מאות גרבי שמן, וישב בעלייה ודרשו"[79].

נבואות יחזקאל על בית המקדש העתיד להיבנות שונות בפרטים רבים מן ההלכות שבדברי התורה. חכמים דנו בכמה מן השאלות הללו[80], יישבו מקצת מן הסתירות, ועל האחרות שלא התבררו כל צרכן, אמרו: "פרשה זו אליהו עתיד לדרשה"[81].

הסתירות הללו מרתיעות. האם "יתכן שהנביא ישנה מן הכתוב בתורה, הרי, זֹאת הַתּוֹרָה לֹא תֵהָא מֻחְלָפָת וְלֹא תֵהָא תּוֹרָה אַחֶרֶת מֵאֵת הַבּוֹרֵא יִתְבָּרֵךְ שְׁמוֹ[82]. היו חכמים שבתוקף אחריותם העלו את האפשרות לוותר כליל על לימוד דברי יחזקאל, לא האליה ולא הקוץ שבה[83].

79. חגיגה י"ג א.

80. מנחות מ"ה א.

81. ר"עד שיבוא אליהו ויפרשנה לנו אין אנו יודעים לפרשה" (רש"י).

82. "עיקר הדברים ככה הן, שהתורה הזאת חוקיה ומשפטיה לעולם ולעולמי עולמים, ואין מוסיפין עליהן ולא גורעין מהן" (רמב"ם מלכים י"א ג). וכן הוא בפירוש המשנה (סנהדרין פ"ט): "היסוד התשיעי - הנבואה. והוא שהו תורת משה לא תבטל ולא תבוא תורה מאת ה' זולתה, ולא יתוסף בה ולא יגרע ממנה לא בכתוב ולא בפירוש, אמר: לא תוסף עליו ולא תגרע ממנו". ומשום כך אמרו חכמים (יומא פ' א): "אלה המצות, שאין נביא רשאי לחדש דבר מעתה". אולם אף על פי כן נחלקו חכמים אם המצוות בטלות לעתיד לבוא, או לא (נדה ס"א א, ב) ואם החגים בטלים (ראה ילקוט שמעוני, תהלים ג'ו). יש מן החכמים (ויקרא רבה י"ג ג') שחידדו את הדברים: "אמר רבי אבין בר בהנא: אמר הקב"ה, תורה חדשה מאתי תצא (על פי ישעיהו נ"א ד), חדוש תורה מאתי תצא. אמר רבי ברכיה בשם רבי זעירה: אריסטון עתיד הקב"ה לעשות לצדיקי הצדיקים לעתיד לבא, וכל מי שלא אכל נבלות בעולם הזה זוכה לראותו לעולה"ב והל"ד (ויקרא ז') וחלב נבלה וחלב טריפה יעשה לכל מלאכה ואכול לא תאכלוהו, בשביל שתאכלו ממנו לעתיד לבוא". וספר היקיפים (מאמר שלישי י"ג-י"ט) ערך ביורר גדול אם עיקר זה נכון וחמייב וסיכם: "איני רואה שום ראיה מן הפסוקים שהביא הרמב"ם ז"ל אל שיהיה זה שורש לתורת משה כלל. ואומר עוד, הכחוב לא יחזיר אלא שאנחנו לא נוסיף ולא נגרע מדעתנו על המצות, אבל מה המונע שלא יהיה הוא יתברך מוסיף או גורע בשתמנוד חכמתו יתברך" (ד"ה). "אפשר שישתנה כפי הכנת המקבלים. כי המזון השוה אל הילד הוא החלב והשוה אל הבחור הוא הלחם והבשר והיין, וכן ישתנו המצות האלהיות בהשתנות הזמנים. כמו שנשתנה אסור הבשר שנאסר לאדם והותר לנח ובניו מפני קלקלתן הדעות שנארע לקין ולתולדותיו" (ר"ס). "קנני למלין אינו ראוה שום ראיה ולא שום הכרח אל שיהיה שורש בפני עצמו לתורה אלהית בכללה, ולא לתורת משה בפרט, שלא תנוסח התורה ושלא תשתנה מן הראיות שכתב הרמב"ם ז"ל, וכן כתב מורי הרב ר' הסראי ז"ל, שזה אינו שורש ולא עקר לתורת משה. אבל אמר שהיא אמונה ראוי שיאמינו כל בעל תורת משה ובאר הטעם לפי שכאשר יחזקסו כל חלקי תורת משה נמצאים מקיפים בכל המדות והדעות שאפשר שיתנו שלמות לנפש משום צד" (ס"ו).

נראה ש"בזה כמו בכל המחלוקות יצדק מאד "אלו ואלו דברי אלוקים חיים" (אגרות רא"ה א' עמ' קי"ג). וחכמי הדורות בתנו מסום כך בחינה מחודשת את העיקרון הזה ואת התפיסה הפסטנית של המושגים "לעתיד לבוא" ו"בטולות", ומצאו בהם משמעות עמוקה יותר. הלעתיד לבוא מכיל בקרבו תקופות שונות ואי קיום המצוות אינו תמיד עקירתם. המהר"ל (תפארת ישראל ל"ב): "מצות בטלות לעתיד, שלא יהיו בסגנון זה שהם עתה, כי התורה היא סדר עולם הזה כמו שבארנו, אבל לזמן התחיה הוא עולם הבא ואין לו סדר העולם הזה ולכך מצות התורה יהיו בטלות כפי מה שהוא סדר עולם התחיה. ומכל מקום לא נקרא זה בטול התורה כי התורה כוללת סדר כל המציאות וגם בתורה נרשם סדר המציאות שהוא לזמן התחיה מה שיהיה והרי התורה קיימת כבראשונה. וכמו שכתוב בתורה על איזה מצות שלא יהיו נהגים רק לזמן נחלה מכוונה לסוה הוא לדור באי הארץ בלבד ולא יאמר בזה שהתורה הי' בטלה אבל יאמר שכן אמרה תורה שהמצוה הוא זמן זה ולא יותר, וכך בתורה כתוב כל סדר המציאות לנצח נצחים ואם לא יזדעים אבל לעתיד בבין דברי תורה על בוריה נגדע כי מה שכתוב בתורה מצות אלו הם שייכים כמו שהוא האדם בעולם הזה אם עם נוסו שיש לו בעולם הזה ולזמן התחיה לפי מה שהוא סדר בעולם התחיה" (ראה אגרות רא"ה ד"ב עמ' ר"נ).

83. לחכמים יש סמכות הלכתית לפעול בדרך זו, הם יכולים לעקור דבר מן התורה בשב ואל תעשה (יבמות צ') ולכן גם לעקור לימוד אחד מספרי הנביאים. הפוסקים התייחסו לשאלה זו והדגישו את אפשרות הנגיזה: "וגם

התלבטות כזו הייתה לא רק על ספר יחזקאל אלא גם על קהלת ומשלי:

"אמר ר' בנימין בן לוי בקשו לגנוז ספר קהלת שמצאו בו דברים שהם נוטין לצד מינות"[84]. "ואף ספר משלי בקשו לגנוז, שהיו דבריו סותרין זה את זה. ומפני מה לא גנזוהו? אמרי: ספר קהלת לאו עיינינן ואשכחינן טעמא? הכא נמי לייעיינן"[85]. (תרגום: אמרו: ספר קהלת לא עיינו בו ומצאנו טעם לסתירות שבו, כאן גם כן נעיין.)

גניזת הנבואה היא העזה בלתי נסבלת, מהלך מרחיק לכת שפוגע בשלמות דבר ה' לעולם, ומשאיר אותו חלקי וחסר[86].

אולם גניזת ספר יחזקאל עלתה רק כאפשרות תיאורטית ובפועל לא גנזוהו חלילה. אסור לפחד מפני שאלות, בריחה מהן מעקרת כל לימוד. אדרבה, שאלת חכם היא חצי תשובה, "ומתלמידי יותר מכולם"[87], "כשם שעץ קטן מדליק את הגדול כך תלמיד קטן מחדד הרב עד שיוציא ממנו בשאלותיו חכמה מפוארת"[88].

תשובותיו של חנניה בן חזקיה לא נשארו בידינו[89], נראה שעיקר מורשתו אינו תוצאות מחקריו, אלא עצם מאמציו לשרטט מסגרת לביאור. חנניה מוכיח שעשרי התירוצים לא נגעלו ובכך שלל כל רעיון של גניזה, אולם גם השאלות טובות הן מביאות אותנו ללמוד ולהעמיק בדברים, רק כך יתיישבו הקושיות.

מצינו דבשביל שלא ידעו חכמים לפרש דברי יחזקאל אף שידעו שהוא נבואה מהשי"ת וכל הכופר בנבואת יחזקאל הוא אפיקורוס ורשע גמור, פ"מ כיון שמחמת זה אפשר לטוענין ח"ו לחשוב שאיכא סתירה מיחזקאל הנביא לספר התורה שנתינה ל"י משה רבינו ויבא לכפור ח"ו או בתורה או בנביאים או בשניהם, רצו בשביל זה לגנות אף שהוא דבר האסור דהא ניתנה ליכתב לדורות והוא מניעה מדבר תורה דכל המקרא אף בנביאים וכתובים הוא תורה שבכתב ואיכא חיוב ללמוד כולן, ובגם דהא ספר יחזקאל וכל ספרי הנביאים הם דברי נבואה שנאמרה לדורות ובשביל זה נכתבו כמפורש במגילה דף י"ד נבואה שהוצרכה לדורות נכתבה, שא"כ הוא כמניעה מלשמוע דברי הנביא שהוא עוד איסור, אבל מ"מ ראו חכמים שטוב לגנוזו אף שהוא עקירת תורה מספר דה' בשביל קיום עיקרי האמונה שלא יכשלו אינשי בהה (אגרות משה ירד ד' קטרי).

84. ויקרא רבה כ"מ א'.

85. שבת ל' ב. נחלקו גם בשאלה איזה מעמד להעניק לשיר השירים: "דבי מאיר אומר קהלת אינו מטמא את הידים ומחלוקת בשיר השירים רבי יוסי אומר שיר השירים מטמא את הידים ומחלוקת בקהלת" (מגילה ז' אז).

86. בדומה לשבירת הלוחות מעשה השכינה בידי משה. רק משה בגדולתו ובקדבתו לשכינה יכול היה להבחין בין עיקר לטפל, לעשות מעשה נורא כזה ולקבל עליו אישור מלמעלה: "שיבר את הלוחות - מאי דרשא? אמר: ומה פסח שהוא אחד משש מאות ושלש עשרה מצות, אמרה תורה: כל בן נכר לא יאכל בו (שמות י"ב), התורה כולה וישראל מומרים, על אחת כמה וכמה. והסכימה דעתו לדעת המקום, דכתיב: אשר שברת (שמות ל"ד), ואמר ריש לקיש, אמר ליה הקב"ה למשה: יישר כחך שישברת" (יבמות פ"ב א). חכמים מצאו למשה מקור במתנו, כלומר, משה לא עשה זאת מלבו, אין פה חלילה הרס הטערכת אלא תיקון שסובנבה בתוכה.

87. אבות א' ו'.

88. רמב"ם, הלכות תלמוד תורה ה' י"ג.

89. נשארו רק דברי האמוראים אחרוי. מאסר אחד הובא בספרי דברים רע"ד בשם בנו, אלעזר בן חנניה בן חזקיה והוא זומה לסגנון חיוצרותם של האמוראים: "אלעזר בן חנניה בן חזקיה בן גרון אומר: הרי הוא אומר (יחזקאל מ"ו יא) איפה לפר ואיפה לאיל ואיפה לכבש וכי מדת פרים ואילים וכבשים אחת היא, והלא כבר נאמר (במדבר כ"ט ג) שלשה עשרונים לפר ושני עשרונים לאיל ועשרון אחד לכבש? אלא מלמד שאיפה גדולה ואיפה קטנה קרויה איפה".

אפשר לחלק את השאלות לארבעה סוגים.

א. סתירות בולטות בין פרטי ההלכות שביחזקאל (פרקים מ"ד-מ"ו) ובין ההלכה המפורשת בתורה: הקרבנות ונסכיהם[90], שעטנז, שחיטה ומעמדם האישי של הכהנים לגבי נישואין.

ב. אפשר לראות בכל חזון העתיד של יחזקאל (מ'-מ"ח) חריגה מן ההלכה: תבנית המקדש וממדיו והמזבח וממדיו שונים מאלה שהיו, לא הוזכרו הכלים שבתוך המקדש, הארון, המנורה, השולחן והמזבח. גם הכהן הגדול אינו מוזכר, בני צדוק נבחרו לבדם לשרת בקודש. חלוקת הארץ שונה, ומקומה של ירושלים ושמה ישתנו.

ג. חנניה בן חזקיה ביקש לבדוק לא רק את השאלות ההלכתיות שבסוף הספר אלא גם את ראשיתו:

"חנו רבנן, מעשה בתינוק אחד שהיה קורא בבית רבו בספר יחזקאל, והיה מבין בחשמל, ויצאה אש מחשמל ושרפתו. וביקשו לגנוז ספר יחזקאל. אמר להם חנניה בן חזקיה: אם זה חכם - הכל חכמים הן?"[91].

העיסוק במעשה מרכבה הוא חריגה של האדם ממקומו, ומאיים על סדר החיים הרגיל ועל תפיסת העולם המקובלת. חנניה מלמד ש"מן הזהירות שלא תרבה להזהר"[92]. אי אפשר לשלול מן העולם את נבואת יחזקאל בגלל חששות יתירים.

90. "בענין הקרבנות הנזכר בפרשה זו ושל אחריה יש פליאות רבות, הציע אותם באורך חשד מהר"י אברבנאל, כי כולם עותרים מוסיפים ומגדיים על חקי הקרבנות האמורים בתורת משה, וסותרים אל העיקר אשר בידנו שהתורה לא תשתנה ולא תגוסה בשום אופן.
והוא בטח שאמר (כא-כב) שיעשה הנשיא בערב פסח פר חטאת, ולא נמצא קרבן זה בתורה.
ואמר (כג) שיעשה בז' ימי החג עולה ז' פרים וז' אילים, ועולת הפסח היו שני פרים ואיל אחד ושבעה כבשים?
ואמר (כה) שהמנחה יהיה איפה לפר ואיפה לאיל, ובתורה משה כתוב ג' עשרונים לפר וב' עשרונים לאיל.
ואמר שהשמן הין לאיפה, ובתורה שלישית ההין לאיל וחצי ההין לפר, והנביא נתן מדה איפה והין שוה בכולם?
ואמר (מה) שבשביעי בס"ו בחדש שהוא בתג הסוכות יעשה כאלה שבעת הימים, וקרבנות החג שבתורה היו באופן אחר, הפרים הולכים ומתמעטים ואילים שנים וכבשים י"ד?
ואמר (מ"ו ד) שבשבת יקריב ז' כבשים ואיל, ובתורה ב' כבשים לבד?
ואמר (שם ו) שבר"ח פר וששה כבשים ואיל, ובתורה פרים שנים ושבעה כבשים?
ואמר (יג) שיקריב תמיד כבש בבקר ומנחה ששית האיפה ושמן שלישית ההין, ולא זכר תמיד של בין הערבים, ובתורה עשירית האיפה סולת בשמן כתית רביעית ההין?
ומדוע לא זכר קרבנות חג השבועות ור"ה ויוה"כ? (מלבי"ם ס"ה יח).

91. חגיגה י"ג א. תשובת חגניה "אם זה חכם הכל חכמים הן?" נראית כתשובה ציונית של ביטול, אין לחשוש מן העיסוק ב"מעשה מרכבה", כי בין כך ובין כך לא יבינו ממנו דבר. תשובה כזו עשויה להיות תשובה טקסטית לשכך את חששותיהם של חכמים, אבל אינה תשובת אמת, בודאי לא למי שוקדיש את זמנו לבאר את הדברים. אולם רבני חנניה נאמרו על חינוק שאינו ראוי ובעל לימוד זה, החשש שתינוק כזה יבין בחשמל הוא קלוש, חנניה לא שלל את לימוד הפרשה על ידי אדם מבוגר בדרך הראויה, עם כל ההכנות הדרושות.

92. חובת הלבבות, הקדמת המחבר.

ד. השאלות על תחילת הספר ואחריתו מלמדות שחנניה לא כיוון לפרטים מסוימים בלבד אלא לספר כולו. נבואת יחזקאל בכללה היא ייחודית ועמדותיה הרעיוניות חריגות. בניגוד לתפיסה הנבואית של שכר ועונש, תשובה וגאולה, מדגיש יחזקאל את הגזירה האלוהית המנהיגה את העולם "למען שמו". חילול השם וקידושו הם שקובעים, ואפילו "בחמה שפוכה אמלוך עליכם" (כ' לג). יחזקאל מנתק את הקשר בין הדורות, מתעלם מזכות האבות ומעמיד כל אדם על רגליו המוסריות שלו, כמו שאמרו חכמים:

"משה אמר פוקד עון אבות על בנים, בא יחזקאל וביטלה, הנפש החוטאת היא תמות"[93].

2. פרשה זו עתיד אליהו לדורשה

מד כג וְאֵת־עַמִּי יוֹרוּ בֵּין קֹדֶשׁ לְחֹל וּבֵין־טָמֵא לְטָהוֹר
יוֹדִעֻם: כד וְעַל־רִיב הֲמָה יַעֲמֹדוּ לְ שָׁפֹּט לְמִשְׁפָּט
בְּמִשְׁפָּטַי יִשְׁפְּטֻהוּ יִשְׁמְרוּ וְאֶת־תּוֹרֹתַי וְאֶת־חֻקֹּתַי
בְּכָל־מוֹעֲדַי יִשְׁמֹרוּ וְאֶת־שַׁבְּתוֹתַי יְקַדֵּשׁוּ: כה וְאֶל־מֵת
אָדָם לֹא יָבוֹא לְטָמְאָה כִּי אִם־לְאָב וּלְאֵם וּלְבֵן וּלְבַת
לְאָח וּלְאָחוֹת אֲשֶׁר־לֹא־הָיְתָה לְאִישׁ יִטַּמָּאוּ: כו וְאַחֲרֵי
טָהֳרָתוֹ שִׁבְעַת יָמִים יִסְפְּרוּ־לוֹ: כז וּבְיוֹם בֹּאוֹ
אֶל־הַקֹּדֶשׁ אֶל־הֶחָצֵר הַפְּנִימִית לְשָׁרֵת בַּקֹּדֶשׁ יַקְרִיב
חַטָּאתוֹ נְאֻם אֲדֹנָי יֱהוִה: כח וְהָיְתָה לָהֶם לְנַחֲלָה אֲנִי
נַחֲלָתָם וַאֲחֻזָּה לֹא־תִתְּנוּ לָהֶם בְּיִשְׂרָאֵל אֲנִי אֲחֻזָּתָם:
כט הַמִּנְחָה וְהַחַטָּאת וְהָאָשָׁם הֵמָּה יֹאכֻלוּם וְכָל־חֵרֶם
בְּיִשְׂרָאֵל לָהֶם יִהְיֶה: ל וְרֵאשִׁית כָּל־בִּכּוּרֵי
כָל וְכָל־תְּרוּמַת כֹּל מִכֹּל תְּרוּמֹתֵיכֶם לַכֹּהֲנִים יִהְיֶה
וְרֵאשִׁית עֲרִיסֹתֵיכֶם תִּתְּנוּ לַכֹּהֵן לְהָנִיחַ בְּרָכָה
אֶל־בֵּיתֶךָ: לא כָּל־נְבֵלָה וּטְרֵפָה מִן־הָעוֹף וּמִן־הַבְּהֵמָה
לֹא יֹאכְלוּ הַכֹּהֲנִים:

93. מכות כ"ד א.

את הסתירות ההלכתיות בין דברי יחזקאל ובין האמור בתורה תירצו האמוראים באמצעות מדרש הלכה טכני, מקומי, שתפקידו לתאם ביניהם באופן שלם[94]. אולם במקביל סימנו חכמים כמה פתרונות כלליים, שמרחיבים את בסיס הכתוב ומגשרים בין התורה ובין חזון העתיד:

א. "אמר ר' יוחנן: פרשה זו אליהו עתיד לדורשה"[95]. דברי ר' יוחנן מבטאים לכאורה ייאוש מהבנת הכתובים היום[96] ודחיית פירושם לעתיד לבוא. אלא שלא היה צריך את ר' יוחנן לשם כך. מסתבר אפוא שהתכוון בדבריו לאמירה עקרונית: הפרשה אינה סותרת דברי תורה, ואף על פי שאין לנו עכשיו הסבר המגשר בין הדברים, ודאי אלה שיתבררו בעתיד. אין זה תורץ סתמי שהמאמין מכין לו מראש לכל קושיה, "תשבי יתרץ קושיות ואיבעיות", אלא תשובה מיוחדת לנבואת יחזקאל: איננו צריכים לדעת את התשובה היום, כי חזון בדברי איננו סותר דברי תורה בהווה אלא לעתיד

94. להלן תיזיהי האמוראים לפי סדר הכתובים:
אלמנה וגרושה לא יקחו להם לנשים כי אם בתולות מזרע בית ישראל... (כב) אמר ליה רב נחמן לרבא: האי קרא רישא בכהן גדול, וסיפא בכהן הדיוט? אמר ליה: אין, וכתב קרא הכי? אמר ליה: אין, דכתיב: שנואל-א ג' ונר אלהים טרם יכבה ושמואל שוכב בהיכל ה', והלא אין ישיבה בעזרה אלא למלכי בית דוד בלבדו אלא, נר אלהים טרם יכבה בהיכל ה', ושמואל שוכב במקומו (קידושין ע"ח א).
והאלמנה אשר תהיה אלמנה מכהן יקחו (כב) - מכהן אין, מישראל לא? הכי קאמר: מכהן יקחו - משאר כהנים יקחו. תניא נמי הכי: מכהן יקחו - משאר כהנים יקחו, רבי יהודה אומר: מן המשיאים לכהונה יקחו. רבי יהודה לטעמיה, דאמר: בת גר זכר כבת חלל זכר, כל שאתה נושא בתו - אתה נושא אלמנתו, וכל שאי אתה נושא בתו - אי אתה נושא אלמנתו.
וכל נבלה וטרפה מן העוף ומן הבהמה לא יאכלו הכהנים (מ"ד לא), כהנים הוא דלא יאכלו, הא ישראל אכלי? אל"ר יוחנן: פרשה זו אליהו עתיד לדורשה. רבינא אמר: כהנים איצטריך ליה, ס"ד אמינא: הואיל ואשורין מליקה לבייהו השתרי נמי נבילה וטרפה, קמ"ל (מנחות מ"ח א).

94. כה אמר ה' אלהים בראשון בראשון לחודש תקח פר בן בקר תמים וחטאת את המקדש (מ"ח יח), חטאת? עולה היא! אל"ר יוחנן: פרשה זו אליהו עתיד לדורשה. רב אשי אמר: מיליאים הקריבו בימי עזרא, כדרך שהקריבו בימי משה. תניא נמי הכי, רבי יהודה אומר: פרשה זו אליהו עתיד לדורשה; אמר לו ר' יוסי: מלואים הקריבו בימי עזרא, בדרך שהקריבו בימי משה; אמר לו: תנוח דעתך שהנחת דעתי (מנחות מ"ח א).
וכן תעשה בשבעה בחודש מאיש שונה ומפתי וכפרתם את הבית שבעה (מה) - אמר ר' יוחנן: אלו שבעה שבטים שחטאו ואף על פי שאין רובה של קהל. חודש - אם חדשו ואמרו חלב מותר. מאיש שונה ומפתי - מלמד, שאין מיליאים אלא על העלם דבר עם שנגת מעשה.
ובימים החדש (תקח) פר בן בקר תמים וששה כבשים ואיל תמימים יהיו (מ"ו), פר מה ת"ל? לפי שנאמר בתורה פרים, ומנין שאם לא מצא שנים מביא אחד? ת"ל: פר. ששה כבשים מה ת"ל? לפי שתבר בתורה שבעה, ומנין שאם לא מצא שבעה יביא ששה? ת"ל: ששה. ומנין שאם לא מצא ששה יביא חמשה, חמשה - יביא ארבעה, ארבעה - יביא שלשה, שלשה - יביא שנים, ואפילו אחד? ת"ל: ולכבשים כאשר תשיג ידו. ומאחר דכתיב הכי, ששה כבשים למה ל"? דכמה דאפשר להדורי מהדרינן. ומנין שמעכבין זה את זה? ת"ל, יהיו.
"ואיפה לפר ואיפה לאיל יעשה מנחה ולכבשים כאשר תשיג ידו" (מ"ו) - אר' שמעון וכי מדה פרים ואילים אחת היא? אלא, שאם היו להם פרים סרוגין ולא היו נסכים, יביאו פר אחד ונסכו ואל יקרבו כולן בלא נסכים, ואם היו להם אילים סרוגין ולא היה להן איפתן, יביאו איל אחד ואיפתו ולא יקרבו כולם בלא איפתו.

95. מנחות מ"ח א) - אל"ר יוחנן לשטתו שכל הנביאים נתבטלו לימות המשיח, ויהיה שינוי טבע העולם, והוא הדין שישתנה ענין הקרבנות, אבל חברו פליגי עליו, בין במה שאמר שיהיה שינוי לעתיד לבוא בטבע, ובין בזה שיהיה שינוי במצוות מלבד"מ.

96. אולם בהמשך (מנחות מ"ח א) נסתרף ר' יוחנן עצמו אחרי המתרצים ובאר גם הוא את הפסוק (מ"ה כ) "וכן תעשה בשבעה בחודש מאיש שונה ומפתי וכפרתם את הבית". "שבעה - אמר ר' יוחנן: אלו שבעה שבטים שחטאו, ואף על פי שאין רובה של קהל. חודש - אם חדשו ואמרו חלב מותר".

לבוא, כאשר ישתנה טבע הדברים והמציאות ויגיע הזמן להגשים את הדברים, יוצרו גם הכלים ליישב את הדברים מבלי לשנות מן הכתוב בתורה[97].

ב. "רב אשי אמר: מיליאים הקריבו בימי עזרא, כדרך שהקריבו בימי משה"[98]. הקרבנות המוזכרים כאן אינם קרבנות החובה הרגילים, קרבנות הקבע, אלא קרבן יחודי זמני שבא בהוראת שעה על פי נביא. לכן אין זו סתירה לאמור בתורה. המילואים שבימי משה שונים מאלה של שלמה, ואלה שונים משל עזרא[99], וכך גם לעתיד לבוא[100]:

"כל שיעורי הנסכים האמורין בספר יחזקאל ומנין אותן הקרבנות וסדרי העבודה הכתובים שם כולם מלואים הן ואין נוהגין לדורות, אלא הנביא צוה ופירש כיצד יהיו מקריבין המלואים עם תנוכת המזבח בימי המלך המשיח כשיבנה בית שלישי. וכשם שהקריבו הנשיאים בחנוכת המזבח דברים שאין כמותן לדורות והקריבו בשבת, כך הנשיא מקריב חנוכתו

97. השווה לדברי הרמב"ם בספר המצוות (עשה קפ"ז) שאם בטל כן העולם האוביוקיט בו מתבצעת המצוות אין זו סיבה להבדיח במצוות זמניות: "התחשבות כשיאבד השם יתעלה ורע עמלקן לגמרי חיכרתתו אין אחריתו כמו שיהיה בהתחת בימינו כמו שהבטיחנו יתעלה (סוף פרשת בשלח) כי מחה אמחה את זכר עמלק [הנאמר אז שאמרו יתעלה (שבמצוות קפ"ח) תמחה את זכר עמלק] אינו נוהג לדורותיו זה לא "יאמר, אבל הוא נוהג בכל דור ודור כל זמן שנמצא מזרע עמלק מצוה להכריחו. וכן להרוג שבעת עממין ולאבדם צוה ונצטוינו בו והוא מלחמת מצוה ואנחנו מצווים למשוך אחריהם ולרדפם בכל דור ודור עד שיכלו ולא ישאר מהם איש. וכן עשינו עד אשר תמו ונכרתו על ידי דוד ותמתו הנשארים ונתערבו בין האומות עד שלא נשאר להם שם. ולא בעבור שנכרתו תהיה המצוה שנצטונו בה להתם אינה נוהגת לדורות, כמו שלא נאמר במלחמת עמלק אינה נוהגת לדורות ואפילו אחר כלותם ואבדם. מפני שאלה המצות אינן נקשרות בזמן ולא במקום מיוחד, כמו המצות המיוחדות במדבר (הנזכרות בשורש ב') או במצרים, אבל הם נקשרות בו כל זמן שיתמצא שיהיה איפשר בו הנוהג החוזה.
ובכלל הנה ראוי לך להבין ולדעת ההבדל אשר בין המצוה ובין הדבר שנצטונו עליו. כי פעמים תהיה המצוה נוהגת לדורות אבל יהיה הדבר שנצטונו עליו כבר נעדר באחד מן הדורות. ולא בהעדר הדבר שנצטונו עליו תשוב המצוה אינה נוהגת לדורות. אבל תהיה אינה נוהגת לדורות כשיהיה הענין בחפץ והוא שיהיה דבר אחד נמצא בענין אחד מן הענינים והיה חייב לעשות בו מעשה אחד או שמסב אחד בזמן אחד מן הזמנים והוא היום בלתי נוהג ואעפ"י שהדבר הזוא נמצא באותו ענין. כמו לוי זקן שהיה פסול במדבר (במדבר ח' כה) והוא כשר אצלנו היום כמו שתתבאר במקומו (חולין כד א שורש ג עמ' צז, כלי המקדש מ"ג ה"מ). והבין זה השרש ושים אותו בלבבך.

98. מנחות מ"ח א.

99. רש"י מנחות שם: "הך נבואה דחזקאל על בית שני נתנבאה שהקריבו מילואים, וכי היכי דהקריבו מילואים דמשה בשמיני דידהו דהוזה ראש חודש כדאמרינן (שבת מ"ז) בראשון באחד לחדש, ותנא אותו היום נטל עשר עטרות כו', והקריב עגל בן בקר לחטאת, הכא נמי הקריב בר בראש חודש".

100. בפירוש רבנו גרשום במנחות: "מילואים הקריבו בימי עזרא לתנוכת הבית כדרך שהקריבו בימי משה, אף הכא נמי האי בר דיחזקאל לצורך מילואים הוא לעתיד לבוא, ומשום הכי היה חטאת החהוא של משח". ובשיטה מקובצת שם "מילואים הקריבו בימי עזרא לא דוקא, שהרי לא אותן הקרבנות ואותו הבנין בעל העתיד, אלא אם זכו ישראל היה מקריבין אותו בימי עזרא".
האור שמח התקשה לראות בנבואת יחזקאל על שהיה בעתיד החתוך "הוראת שעה": "אף דהא דבנא דשאי לחדש להוראת שעה לעקור דברי תורה, זה תיקף בעת שמנבא אבל להורות הלכה כשיבנה הבית לא יכול הנביא". ותירצו הא שייחתם של המילואים כבר נאמר על ידי משה ולכן עיקרי הוראות יחזקאל כלולים בדברי "רק לפי שעניין המלואים עם קורות על מזבח החיצון וחטאת נדבה הרי במלואים שבימי משה שאינן לדורות וכן עקרו השבת, לכן יכול הנביא לנבא על זה במלואים שיהיו בבית השלישי". החזרה אל משה רבנו מופיעה גם אצל א' אלתנן וסדמן (קובץ שעורים ח"ב כ"ט אז): "קשה הלא אחד מעיקרי הדת הוא שזאת התורה לא תשתנה לעולם? ו"ל דהכונה בעיקר הזה שדיני התורה לא ישתנו מכפי שנאמרו בסיני לייי מרע"ה וגם זה נאמר בסיני, שלעתיד לבוא יהיו המצות בטילות ולא יתחדש לעתיד שום דין מה שלא ניתן למרע"ה. והא דמצות בטילות לע"ל גם זה הוא אחד מדיני התורה המצויה אצלנו היום".

בשבת לעתיד כאשר מפורש שם. וכן קרבנות שהקריבו בימי עזרא הבאים מחשבי, מלואים היו, ואינן נוהגין לדורות. אבל דברים הנוהגים לדורות הם דברי תורה שפירשנו כמו שהעתיקום מפי משה רבינו אין להוסיף עליהם ואין לגרוע"[101].

ג. השינויים לעתיד כלולים כבר בתורה ומובלעים באופן כתיבתה[102] או במסירתה בעל פה:

"דבר זה מתורת משה רבינו לא למדנו, מדברי יחזקאל בן בוזי למדנו. כָּל בֶּן נֵכָר עֲרֵל לֵב וְעֲרַל בָּשָׂר לֹא יָבוֹא אֶל מִקְדָּשִׁי, הא מקמי דאתי יחזקאל מאן אמרה? אלא גמרא גמירי לה ואתא יחזקאל ואסמכה אקרא"[103]. (תרגום: לפני שבא יחזקאל מי אמרה? אלא, מהלכה למשה מסיני למדנה ובא יחזקאל וקבעה בכתוב.)

ריבוי השאלות מורה שהסתירות מדומות. ברור שיש כאן שיטה כוללת, ותירוץ הפרטים בעולים לא יספיק לבאר את גישת הנביא באר היטב. צריך לומר שבאופן עקרוני אין סתירה בין דברי יחזקאל לאמור בתורה, לא התורה תשתנה אלא העם ומצבו[104]. יחזקאל הציג את החוקה של העולם החדש, העולם האטופי שלאחר הגאולה העתידה. העם ישב את במלוא רוחב הארץ

101. רמב"ם, פעשה הקרבנות ג' י"ד-ט"ו. גם רש"י (מ"ה כב) השתמש בביאור זה: רבותינו אמרו שבקשו לגנוז ספר יחזקאל שהיו דבריו סותרין דברי תורה ברם זכור לטוב תנניה בן חזקיהו בן גרון שישב בעליה וחדשו, ובענינו נעלם ממנו מה שדרש בקרבנות האלה, פר בארובעה עשר בניסן לסתן ואומר אני: שמא בי"ד בניסן של פסח ראשון שנתתנך בו הבית עוסד, ופר זה לא הוחת עגל בן בקר שהקריב אחרן בשמיני למלואים, ומניד שאם לא הקריבו בשמיני למלואים יקריבנו ביה"ד בניסן כדי שיתחנך לעבודה קודם ריב, לפי שעליו קרבנות ועולת המועד לעשות, כמו שאמור למעלה, ועל הנשיא יהיה העולות והמנחה והנסך בחגים וגו'.

האבן־בנאל, מצדות דוד והמלבי"ם משמיט את דברי הרמב"ם ומרחיבים את המושג "מילואים", אין מדובר על שבעה ימים בלבד אלא כל הקרבנות המוזכרים ביחזקאל הם "מילואים" ותתפרסו על פני חצי שנה. מצדות דוד ("מ"ה כב) כתב: "ימי המלואים יחתיל באחד לחדש הראשון וישלמו אחר הסוכות, וגם שלמה ועזרא לא עשו בספר ימי המלואים שהיו בנשמן ולא היה מספר זה כזה, ולפי שגדול יהיה כבוד הבית הזה האחרון יעבו ימי המלואים כל כך" (וכן במלבי"ם מ"ה יח).

102. נדוחי החוזים ביארו בכך כיצד יבטלו מצוות לעתיד לבוא. הם הרחיבו את "הכתוב" מעבר לגלוי בו וכללו בתוכו גם את הרמוז והגנוז. הטל"ה (בפרבר־דברים עקב, תורה אור ה'): "התורה היא נשמה ונוף ולבוש כמבואר בזוהר. דהיינו מודות תתורה ועיריפו שמותיה שתתבלו לעתיד, כי עתה מסורדים אותיות כמו שהיא עתה בידינו, אבל לעתיד תהיה תורה חדשה, לא חדשה ממש חס ושלום, רק יעטרסו אותיותיה בענין אחר, כמו שהיתה למעלה קודם שנתנה, כמבואר בהקדמת הרמב"ן להתורה, וזהו שנאמר (תהלים כ"ט יא), ה' עוז לעמו יתן; ולא אמר נתן, אלא יתן לעתיד. עוד הרמ"ק בזה בקדושת לוי (ליקוטים): "ידוע שאותיות התורה הם בחינת אורות פנימיים, אשר בא בהתגלות בעוד השתלשלות העולמות. וגבול הלבן המקיף להאותיות הם בחינת אורות מקיפים אשר אינם באים בהתגלות רק בהעולם בחינת אור מקיף. ומזה מובן שגם הגבולים הלבנים הם גם כן בחינת אותיות אך הם אותיות נעלמים למעלה מאותיות נגלים... וזהו פירוש הפסוק תורה חדשה מאתי תצא, כי לעתיד שיהיה התגלות אלקות ונגלה כבוד ה': וראו כל בשר וכו' והיינו שיהיה התגלות מבחינת סובב ויתגלה בחינת הלבנונית היינו אותיות הנעלמים המקיפים בחתימות אותיות התורה הנגלים". ובריסיפי לילה [נז]: "כשיתגלה התיימוש יכירו הכל וידעו שגם זה עצמו מכלל התורה ואינו חידוש בתורה".

103. יומא י"א ב.

104. יעל כדאיגו חדוש יהיה בקרבנות לעתיד" רד"ק (מ"ה כב). וראה דברי הרב יצחק אייזיק הרצוג (סיני ל"ב תש"ג): מתרון חדש לחידת ספר יחזקאל. ד"ר נח חכם (פרשיות החוקים בספר יחזקאל, סיני שנה ו', כ"ב, נסלו־אייר תש"ג). והרב יעשכיר יעקובסון (תוון המקרא, ח"ב הפטרת פרשת תחודש, המפסכם את הברכים).

המובטחת, המקדש לא ייבנה באופן זמני אלא לעולם, והחזון בא להתאים את התביעה ההלכתית למצב החדש, לא רק לשחזר את הדברים אלא לשדרג אותם.

כבר בימי שלמה השתנו ממדי המקדש לעומת מה שהיה במשכן, וְהַכֹּל בִּכְתָב מִיַּד ה' עָלַי הִשְׂכִּיל כָּל מְלֶאכוֹת הַתַּבְנִית[105]. המשכן נועד לעם הנודד במדבר, אבל כאשר ירש עם ישראל את הארץ ובנה את המקדש, הוכפלו הממדים היסודיים כפל כפליים. שלמה הציב כרובים על רצפת קודש הקדשים, גם הציב עשר מנורות ועשרה שולחנות. לֹא הַמְצוּוֹת הַשְּׁתוּתָה אֶלֶּא הַמְצִיאוֹת וְהָאֲנָשִׁים, עַל אֹחֶת כַּמָּה וְכַמָּה, שֶׁלְּעָתִיד לָבוֹא כֹּאשֶׁר יָשוּב הָעָם לְאַרְצוֹ, מְשׁוּחָרֵר מִכָּל הַמַּגְבָּלוֹת, יְנוּהֲגוּ סְדָרִים מְוֻשָּׁלָמִים: הָאָרֶץ תְּחוּלֵק מֵחָדָשׁ בְּאוֹפֶן שׁוֹוִיוֹנִי וְהַמִּקְדָּשׁ יוּצַב בִּמְרַכְּזָה בְּכָל תִּפְאַרְתּוֹ. הַנְּבִיא מֵבִיא תְּכְנִית שֶׁהוֹלֶמֶת אֶת הַתְּפִתְּחוּת הָעָם וְהָעוֹלָם שֶׁלְּעָתִיד לָבוֹא, תְּכְנִית נִשְׁגֶּבֶת מִזּוֹ שֶׁל מִקְדַּשׁ שְׁלֹמֹה[106].

יְחִזְקֵאל תִּיאֵר לֹא רַק אֶת גְּדוֹלַת הַמִּקְדָּשׁ הָעֲתִידִי אֶלָּא פְּאֵרוֹ, אֶלָּא אֶת מְהוּתוֹ וּתְוֻכְנוֹ, ו"חִידֵּשׁ דְּבָרִים שֶׁהַם לְעָתִיד לְתוֹסֶפֶת קְדוּשָׁה"[107]. כֹּאשֶׁר הָעוֹלָם יִתְחַדֵּשׁ בְּאוֹפֶן שָׁלֵם וּמְתוּקָן, הָעָם וְהַכֹּהֲנִים יְקַבְּלוּ עַל עַצְמָם חֹמְרוֹת יְתֵרוֹת עַל הַכְּתוּב בְּתוֹרָה[108]. יְחִזְקֵאל לֹא פִּירֵשׁ אֶת תַּפְקִידוֹ שֶׁל הַכֹּהֵן הַגָּדוֹל

105. דברי הימים-א כ"ח יט. וכתב בעירות דבש (חלק א', דרוש ט"ן): "אע"פ דכתיב, הכל כתב מיד ה' השכיל, היינו לנדוע, אבל להוסיף יש רשות להוסיף על פי בית דין, וכך היה צווי והשכלה מה".

106. דוגמה לשינוי הדין בתורה עצמה הוא היתר הבשר. לאדם הראשון ניתן למאכל רק הצומח, אחרי המבול הותרה לו אכילת בשר. במקרה זה נוצע היתר הבשר לא מהתקדמות האדם אלא דווקא מנסיגתו, אם היה מתקיים איסור בשר הבהמה בשעת יירידתו של האדם, כשהעולם מלא בדשנותו, היה זה עירות מוסרי נורא. משום כך הותאם הצו האלוהי לדמה שבה נמצא האדם ולמצבו. אבל גם בשעת היתתר שסרה הותרה על האדם והוכיחה לו במצוות כיסוי הדם ואיסור החלב אל קלונו ובושתו. אסור לו לתשלים עם מצבו אלא לשאוף כל הזמן לתיקון מוסרי ולשלמות מוסרית, לעתיד לבוא כאשר הוגעלה אחר האיסור אל סכנו (ראה דברי הרב קוק אפיקים בנגב ובתוך "לתי ראי", "חוון הצמחונות והשלום").

התפתחות העולם לעתיד לבוא לא תפסח על בעלי החיים, ויהיה קבוץ ביטוי גם בהרבב הקורבנות: "וערבה לה' מנחת יהודה וירושלים כימי עולם וכשנים קדמוניות. בעלי החיים, הקרבים לסזנה, חל בהם עצמם התקון על ידי תעלומים לחיות זבח לה', שכיון שאין בהם דעת אינם מגיעים לתתעלות זו כי אם במעשה הנעשה בהם, בהעלות לה' דמם חלבם, שהם עיקר מכון הנפש. מה שאין בן האדם אשר בלבו המבין ישכיל אל מעשה הקבוץ ותעודה אל מ' בדעתו, אבל לעתיד לבוא שפע הדעת יתפשט ויתחבר אפילו בבעלי החיים, "לא ירעו ולא ישחיתו בכל הר קדשי, כי פלאה הארץ דעה את ה'" וההקרבה שתהיה אז של מנחה, מתצמחת, תערב לה' כימי עולם וכשנים קדמוניות" (עולת ראיה א' עמ' רכ"ג ואוצרות הראי"ה ב-ג 254-256).

107. רד"ק (מ"ד כא, ושם יז) הביא בדברי אר שתי הגישות. הבדומה לזה באבן־בנאל (מ"ד כב) "ויהיתר נכון הוא שהוא משפט כולל לכל המהנים לעתיד לבוא, שיתוסף קדושתם כל כך שלא יקחו להם לנשים אלמנה וגרושה אלא בתולות מזרע בית ישראל". במלבי"ם (מ"ד יז-יח): "הנביע שלעתיד יתעלו הכהנים בני צדוק להיות להם בקעת דברים חשיבות של הכהן הגדול, כי יהיו כמעוגעים בין מדרגת הכהן הגדול ובין מדרגת כהן הדיוט, עד שבגדהם יהיו של בוץ כבגדי כהן גדול בעת שנכנס לפני ולפנים".

108. הדברים הולמים את דמותו האישית של יחזקאל, שהכהנה תאר את קנותו התקדשותו התיירה "ואומר אהה ה' אלהים הנה נפשי לא מטומאה ובלה וטרפה לא אכלתי מעודי ועד עתה ולא בא בפי בשר פגול" (י' יד). וחכמים ביארו שהוסיף חומרה על חומרה (תוון"ן לי"ז ב): "הנה נפשי לא מטומאה - שלא הרהתי בנעורי לידי טומאה בלילה, ובלה וטרפה לא אכלתי בשר כוס כוס מעולם, ולא בא בפי בשר פגול - שלא אכלתי מבהמה שהורה בה חכמי".

במבקש העתידי, אבל כהנים הדיוטות יתקדשו ויקבלו עליהם חומרות של הכהן הגדול[109] כתוספת מעלה וקדושה[110].

מגילת הקינות מסתיימת בתפילה **חַדֵּשׁ יָמֵינוּ כְּקֶדֶם**, אולם נביאי בית שני לא הסתפקו בכך, **גָּדוֹל יִהְיֶה כְּבוֹד הַבַּיִת הַזֶּה הָאַחֲרוֹן מִן הָרִאשׁוֹן** אומר הנביא חגי[111], אם ישראל יחזרו אל מה שהיה, או מה טעם היה בכל הדרך? יחזקאל מביא את גאולת ישראל למחזות חדשים, ממדי חזון העתיד גדולים ונשגבים יותר מכל מה שהיה בעבר.

האמוראים דילגו על ההסבר הכללי הזה והתאמצו להתאים את הסתירות ההלכתיות ביחזקאל לדיני התורה באופן מקומי וטכני. נראה שביקשו להדגיש את העיקרון היסודי, שהתורה הזאת לא תהא מוחלפת, דווקא במקום בו מתחוללים שינויים. האפשרות לבאר את דברי יחזקאל גם לפי המושגים ההלכתיים היום, מקימה גשרים שקושרים את המציאות הנוכחית להתפתחות העתידית ומקדמים אותה.

3. חנניה בן חזקיה

מחקריו של חנניה[112] בן חזקיה משכו את החכמים אל עלייתו עד שנוצרה שם התוועדות גדולה. העלאת שלוש מאות גרבי שמן היא ביטוי לשקדנות, התבודדות והתמסרות ללא גבול, חנניה עשה לילות כימים, כדי לבאר את

109. משהו מזה כבר התרחש בעת תוכנת המשכן, כאשר מתו נדב ואביהוא, שם נאמר (ויקרא י׳ ו): "וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֶל אַהֲרֹן וְלֶאלְעָזָר וּלְאִיתָמָר בָּנָיו הַגְּדֹלִים אַל תִּפְרָעוּ רָאשֵׁיכֶם וּבִגְדֵיכֶם לֹא תִפְרֹמוּ וְלֹא תָמוּתוּ וְעַל כָּל הָעֵדָה יִקְצֹף וְאַחֵיכֶם כָּל בֵּית יִשְׂרָאֵל יִבְכּוּ אֶת הַשְּׂרֵפָה אֲשֶׁר שָׂרַף ה׳". לבני אהרון הלכה זו ברורה, כי היה כהן גדול, אולם מדוע אלעזר ואיתמר לא יתאבלו? פירש הרמב"ן שהוראתם כאן ההלכה בהוראת שעה גם אל הכהנים הדיוטות, כדי לא למנוע בשמחת תוכנת המשכן: "יתנה משה והזיר כאן לאהרן שלא יפרע ושלא יפרום, כי היא מצוה נוהגת בו לדורות שהוא הכהן הגדול אבל בני שהיו משאר הכהנים, לא היו ראשין לחקריב ביום הזה כי היו אוננין, ואונן שעבר חלל, והיו חייבים לוהטפא לאחיהם, וכן היו ראשין אז חייבין לפרוע ולפרום, ומשה הזהירם מכל זה הוראת שעה. ולכן צוה אל המשיאל ואלצפן שיסמאו למתים הם ולא הכהנים. וצוה להם שלא יפרעו ושלא יפרומו כאביהם ולא יבכו כלל, וזה טעם, ואחיכם כל בית ישראל יבכו אתם השרפה, ולא אתם. וזהו הכל שלא לערבב שמחתו של מקום, והחמיר בזה להיות להם חיוב מיתה אם יערבבו השמחה כלל".

110. הכהן הגדול לא הוזהר בספר יחזקאל, אולם לדעת רש"י (מ"ח יז) הוא הוא הנשיא: "אומר אני שהנשיא הזה בכהן גדול סדבר וכן כל הנשיא שבענין, ושמעתי משמו של רבי מנחם, שבמלך מדבר", כוונתו להבחין בין הנשיא הזה לנשיא שהזכיר הנביא לעיל "ועבדי דוד נשיא בתוכם" (ל"ד כה, ולי"ז כד), לפי פירוש רש"י חיזוש יחזקאל, שלעתיד לבוא יהיה דין החצים, החדושים והשבתות כדין יום הכיפורים, שלא תהא עבודת הציבור שלהם כשרה אלא בכהן גדול.

111. חגי ב׳ ט.

112. היו שזהרו אותו עם אלעזר בן חנניה שהיה מראשי המרד הגדול: "יצא בחור עז פנים ושמו אלעזר בן חנניה הכהן הגדול והוא מקיר בבית המקדש בעת ההיא והסית את הכהנים המשרתים לבל יקבלו זבחים מידי בני נכר. והדבר הזה היה הראשית המלחמה ברומאיים" (יוסף בן מתתיהו, תולדות מלחמת היהודים ברומאים ב׳ ז׳) ב"ר, וראה מקורות אצל בן-ציון לוריא, מגילת תענית, עמ׳ 10). אולם סבתבר שחי זמן רב לפני כן, כמאה שנה לפני החורבן. נבראה על התוועדות אצל חנניה (שבת י"ז א) אמרו חכמים: "בעצו חרב בבית המדרש, אמרו, הנכנס יכנס והיוצא לא יצא. ואותו היום הלא כפוף ויושב לפני שמאי כאחד מן תתלמידים. והיה קשה לישראל כיום שנעשה בו העגל. וגזור שמאי והלל ולא קבלו מיניהו ואתו תלמידיהו גזור וקבלו מיניהו". לפי זה חי בזמן הלל ושמאי או סמוך לזמנם. איננו יודעים מה עורר את חנניה לעזוב את חברו ולעסוק

הסתירות. הלילה יכול לסמל גם את תוכן הלימוד, לימוד ביום הוא ישיר ופַשׁוּט, החומרים קיימים וצריך רק לאסוף אותם ולסדרם, בלילה צריך להעלות אור בחשכה ולגלות את המסתתר בתוכה.

מלבד פירוש ספר יחזקאל התחדשו בעלייתו של חנניה דברים נוספים ואולי אף נוצרה שם שיטה שלמה.

א. "ואלו מן ההלכות שאמרו בעליית חנניה בן חזקיה בן גוריון כשעלו לבקרו נמנו ורבו בית שמאי על בית הלל, ו"ח דברים גזרו בו ביום"[113]. עיקרן של "ח דבר" הוא הדקדוק בענייני טהרות, הגזירות הללו אינן מסתפקות בדין המחייב אלא מוסיפות קדושה על קדושה. הַהֲלָכוֹת שנקבעו בעליית חנניה מבטאות אפוא רצון להתקדמות ולהתעלות מתמדת. גישה כזו הולמת את מי שהציב במרכז עולמו את חזון העתיד של יחזקאל.

ב. עוד סיפרו על חנניה: "מי כתב מגילת תענית? אמרו: חנניה בן חזקיה וסיעתו, שהיו מחבבין את הצרות"[114]. חנניה וסיעתו כתבו אפוא את מגילת תענית ומנו את הנסים בתקופת הבית השני, ימים שאסור לספוד ולהתענות בהם[115].

החגים שאנו חוגגים נקבעו על אירועים גדולים מן העבר ואילו ימינו נראים ימי חולין שאינם ראויים להתייחסות מיוחדת[116]. אולם אמונתו של חנניה עכשווית, הוא לא חיפש את יד ה׳ בעבר הרחוק אלא ראה אותה בעליל במאורעות ימיו. הוא מצא במציאות הנוכחית ימים טובים ונסים שראויים להיחקק לדורות.

חנניה חיבר את העתיד והחווה, גם תורתו הייתה כזו. חנניה חבין שחזון יחזקאל נוגע לנו בכל יום, לכן אי אפשר להשאיר אותו סתום עד שיפרשו אליהו, אלא עלינו לקחת על עצמנו את המשימה כאן ועכשיו, ולעגן את חזון העתיד בהלכה העכשווית.

שני הקטבים הללו מעידים על תפיסתו הכוללת של חנניה. הוא נאחז במציאות העכשווית, אולם תפיסתו התפתחותית. העולם אינו קופא על מקומו אלא נדחף קדימה, מיתקן ומתעלה צעד אחר צעד, עד בלי גבול: **וְהָיָה**

בפירוש ספר יחזקאל. ייתכן שאין זה אלא כוחו של ליטוד התורה לשמה, המשווה את כל חלקי התורה בחשיבותם, ואינו נמנע מלעסוק גם במה שנחשב להלכתא למשיחא (בדומה לנטייה חלמדנית היום, במיוחד בבית בריסק, ללמוד סדר קדשים). אבל אם חי בימי הלל ושמאי אפשר שהיה לכך קשר לבית המקדש החדש והמפואר שנבנה על ידי הורדוס, שבתוכניתו ובמיוחדותו יושמה תוכנית יחזקאל באופן חלקי בלבד.

113. משנה שבת א׳ ד׳.

114. שבת י"ג ב.

115. רשי"י (שם): מחבבין את הצרות - שנגאלין מהן, והנס חביב עליהן להזכירו לשבחו של הקדוש ברוך הוא, וכותבין ימי הנס לעשותן יום טוב, כגון אלין יומין דלא להתענאה בהון כו׳".

116. "אמר רבן שמעון בן גמליאל: אף אנו מחבבין את הצרות, אבל מה נעשה, שאם באנו לכתוב - אין אנו מספיקין. דבר אחר: אין שוטה נמנע. דבר אחר: אין בשר המת מרגיש באיזמל" (שבת י"ג ב).

אוֹר הַלְּבָנָה כְּאוֹר הַחַמָּה וְאוֹר הַחַמָּה יִהְיֶה שִׁבְעָתַיִם כְּאוֹר שִׁבְעַת הַיָּמִים בְּיוֹם חֲבֹשׁ ה׳ אֶת שֶׁבֶר עַמּוֹ וּמַחַץ מַכָּתוֹ יִרְפָּא[117].

117. ישעיהו ל׳ כו.

ד. אֲשֶׁר יַקְרֵב הַנָּשִׂיא

1. בְּיוֹם הַשַּׁבָּת יִפְתַּח וּבְיוֹם הַחֹדֶשׁ יִפְתַּח
2. ובא הנשיא
3. ההשתחוויה
4. לא יפוצו איש מאחוזתו

1. בְּיוֹם הַשַּׁבָּת יִפְתַּח וּבְיוֹם הַחֹדֶשׁ יִפְתַּח

מו א כֹּה־אָמַר אֲדֹנָי יֱהוִה שַׁעַר הֶחָצֵר הַפְּנִימִית הַפֹּנֶה קָדִים יִהְיֶה סָגוּר שֵׁשֶׁת יְמֵי הַמַּעֲשֶׂה וּבְיוֹם הַשַּׁבָּת יִפָּתֵחַ וּבְיוֹם הַחֹדֶשׁ יִפָּתֵחַ:

קדושתה המיוחדת של השבת תופסת מקום מרכזי בתורה, ומשום כך פתיחת השער לכבודה ברורה ומובנת מאליה[118]. אולם, לראש חודש העניקה התורה חשיבות פונקציונלית בלבד. הוא המצווה הראשונה בתורה, **הַחֹדֶשׁ הַזֶּה לָכֶם רֹאשׁ חֳדָשִׁים**[119], ונקבעו לו מוספים מיוחדים, אולם לראשונה מופיע ראש חודש כיום מקודש לכל אדם, שמציינים אותו על ידי זבח שלמים וסעודה מיוחדת, ביחס לדוד ולמשפחתו, **כִּי זֶבַח מִשְׁפָּחָה לָנוּ בָּעִיר**[120]. מלכות בית דוד נמשלה ללבנה, בצניעותה והתחדשותה. דוד הוא גדול בעלי התשובה, שיודע לקום מעפר ולהתחדש כמותה, הן במובן מוסרי אישי, והן במובן הלאומי, בהשבת ישראל ומלכותו כקדם[121]. ראש החודש נעשה סמל לבית

118. ראה לעיל "כי אלהי ישראל בא בו".

119. שמות י"ב ב.

120. שמואל-א כ' כט. רד"ק שמואל-א כ' יט: "ביום המעשה. נראה שהיה מנהגם שלא לעשות מלאכה בראש חדש, כמו שהוא מנהג הנשים היום. ואפשר כי ממי קדבן ראש חדש היו רבים מנויים ממלאכתם ובאים להשתחות לפני ה' וכן נראה בנבואת יחזקאל לעתיד". ובטור, אורח חיים, תקי"ט: "ומצאנו להרבות בסעודת ר"ח דגרסינן במגילה, באלו אמרו מקדימין וכו', אבל בסעודת פורים וסעודת ר"ח, אלמא דמצוה הוא, דחשיב ליה בהדי סעודת פורים. ואותקש נמי למועד דכתיב (במדבר י) וביום שמחתכם וממועדיכם ובראשי חדשיכם וכתיב נבי דוד, כי זבח משפחה לנו ור"ח היה דכתיב ויהי ממחרת החדש.

121. "קדושת ר"ח בהתחדשות אור הירח, אחר שהאפיל וניתן לישראל שעתידים להתחדש כמותה, כשיוקבע בלב גם דרגא דדוד המלך ע"ה בנפשות כל ישראל. וזהו לעתיד, שיבקשו את דוד מלכם, רצה לומר התגלות אורו בלב כולם. ואז והיה מדי חדש וגו' שיהיה קדושת החודש כקדושת השבת, שהוא התחלת הקדושה דקביעא וקיימא והיא עוד קודמת לה כי (ברכות ל"ד ב) מקום שבעלי תשובה עומדין צדיקים גמורים אינם עומדים" (רסיסי לילה מ"ו וראה שם אות ח).